

OZAKI YUKIO I INUKAI TSUYOSHI – LIDERZY RUCHU PRZECIWKO RZĄDOWI KATSURY TARŌ

ABSTRACT: A bureaucratic government announcing liberalization of its policies may usually expect some public favor. The outcry of anger that followed the formation of the third Katsura Tarō administration in 1912, however, proves this not always to be the case. Ozaki Yukio and Inukai Tsuyoshi, two ‘gods of constitutionalism,’ led the popular movement that resulted in Katsura’s resignation not long after he had declared to renounce the cooperation with his clique, and create his own platform. Focused on the relations between Katsura’s new political party and both of the movement leaders, this essay demonstrates the main factors that propelled the clash between the cabinet and the movement, and explains in detail the difference in the stances of Ozaki and Inukai during their anti-government campaign. These are crucial to understand that Katsura’s ideas, no matter how liberal, were not acceptable for the public opinion, and that from the very beginning his cabinet was destined to fail.

KEYWORDS: Japanese politics, Taishō Democracy, Movement to Protect Constitutional Government, Rikken Dōshikai

WPROWADZENIE

Starcie premiera Katsury Tarō¹ (1848–1913) z Ozakim Yukio (1859–1954) i Inukaiem Tsuyoshim (1855–1932), stojącymi na czele Ruchu Ochrony Rządów Konstytucyjnych (Kensei Yōgo Undō, zwany w skrócie Goken Undō), jest pierwszym przypadkiem w historii Japonii, w którym biurokratyczny rząd ustąpił pod presją ruchu społecznego (10 lutego 1913 r.). Towarzyszące temu wydarzenia, określane jako „kryzys polityczny Taishō” (*Taishō seihen*)², były już tematem licznych publikacji³. Poniższy artykuł porusza jednak zagadnienie dotąd pomijane – wzajemne relacje między Katsurą, Ozakim i Inukaiem. Opisuje m.in. próby nakłonienia obu liderów ruchu do przyłączenia się do stronnictwa Katsury, a także genezę sporu, jaki rozgorzał między Ozakim i Inukaiem co

¹ Japońskie terminy oraz nazwy własne występujące w artykule zapisano przy pomocy transkrypcji Hepburna. Wyjątek stanowią spolszczone formy nazw miast: Tokio, Kioto, Osaka i Kobe, użyte w tekście artykułu (ale nie w bibliografii), a także wyrazy, które na stałe weszły do języka polskiego (samuraj, siogun). Japońskie nazwiska podano zgodnie z porządkiem przyjętym w Japonii, tj. przed imionami.

² Sformułowanie „kryzys polityczny Taishō”, pochodzące od nazwy ery Taishō (1912–1926), używane jest przede wszystkim przez historyków z państw zachodnich. Japoński termin *Taishō seihen* może być tłumaczony jako „zmiana rządu okresu Taishō”.

³ Przede wszystkim: Yamamoto Shirō, *Taishō seihen no kisoteki kenkyū*, Ochanomizu Shobō, Tōkyō 1970, oraz Banno Junji, *Taishō seihen*, Minerva Shobō, Kyōto 1994, a z nowszych pozycji, m.in.: Sakurai Ryōju, *Taishō seiji shi no shuppatsu*, Yamakawa Shuppansha, Tōkyō 1997; Stewart Lone, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, Macmillan, Basingstoke 2000, a także Kobayashi Michihiko, *Katsura Tarō*, Minerva Shobō, Kyōto 2006.

do sposobu ochrony rządów konstytucyjnych. Daje przy okazji odpowiedź na pytanie, dlaczego Katsura został odsunięty od władzy przez ruch społeczny w momencie, kiedy usiłował porzucić biurokratyczne metody rządów na rzecz parlamentarnych.

TŁO HISTORYCZNE

Kiedy w styczniu 1913 r., miesiąc po objęciu funkcji premiera po raz trzeci, Katsura Tarō ogłaszał, że nowa administracja będzie opierała się na jego własnej partii politycznej Rikken Dōshikai (Konstytucyjne Stowarzyszenie Sojuszników, w skrócie Dōshikai), wiele osób nie kryło zdumienia. Katsura był przecież jednym z najważniejszych polityków rządzącej krajem biurokratycznej oligarchii⁴. Służąc w wojsku dorobił się stopnia generała, jako przedstawiciel rządzącej warstwy – tytułu książęcego, ale znany jest przede wszystkim jako najdłużej sprawujący urząd japoński premier, kierujący krajem w latach 1901–06, 1908–11, oraz 1912–13. Z nim u władzy Japonia zawarła przymierze z Wielką Brytanią (1902), wygrała wojnę z Rosją (1904–05), a także zaanektowała Koreę (1910). Te wydarzenia wyniosły ją do rangi wschodnioazjatyckiego supermocarstwa.

Katsura pochodził z byłej domeny feudalnej (*han*) Chōshū, której przedstawiciele, wraz z Satsumą, stali się wiodącą siłą polityczną⁵ podczas ponad 40 lat panowania cesarza Meiji (1868–1912). Okres ten był czasem intensywnej modernizacji niemal wszystkich dziedzin zacofanego jeszcze cztery dekady wcześniej kraju. Kliki hanowe zdobyły znaczne wpływy nie tylko w administracji państwowej, ale i w siłach militarnych, przy czym Chōshū było szczególnie silne w wojskach lądowych, a Satsuma w marynarce wojennej.

⁴ W 1868 r. zakończyły się w Japonii trwające niemal siedem wieków rządy wojskowych, przywrócono, przynajmniej formalnie, władzę cesarską (*ōsei fukko*), a wraz z nadejściem nowego okresu Meiji (1868–1912) rozpoczęto wprowadzanie szeregu reform mających zastąpić panujący w kraju system feudalny nowoczesnymi strukturami państwowymi, uzdrowić gospodarkę i zmodernizować siły zbrojne. Za procesem tym, znanym jako Restauracja Meiji (*Meiji Ishin*) stała grupa samurajów sprzeciwiających się rządowi wojskowych władców – siogunów, która przejęła faktyczną władzę w Japonii (tzw. oligarchia Meiji).

Formalnie Japonia od 1889 r. była monarchią konstytucyjną. Konstytucja Wielkiego Cesarstwa Japonii (*Dai Nihon Teikoku Kenpō*) podkreślała zwierzchnią rolę cesarza w państwie, przynajmniej w najwyższej i suwerennej władzy cywilnej oraz wojskowej. W praktyce monarcha sprawował ją przy pomocy doradców, co oznaczało, że kierowanie państwem pozostało w rękach przedstawicieli oligarchii. Jednocześnie konstytucja ustanawiała dwuizbowy parlament, z wyższą Izbą Arystokracji (*Kizokuin*), składającą się z członków rodziny cesarskiej, arystokracji, a także mianowanych przez cesarza osób szczególnie zasłużonych dla kraju, oraz niższą Izbą Reprezentantów (*Shūgiin*), wybieraną w wyborach powszechnych. Władza legislacyjna cesarza była ograniczona koniecznością uzyskania zgody parlamentu, co stanowiło pewną furtkę dla partii politycznych do udziału w rządach. Szczegóły dotyczące japońskiego systemu politycznego okresu Meiji przedstawione zostały m.in. w: Ewa Pałasz-Rutkowska, *Cesarz Meiji (1852–1912)*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, s. 79–117, 175–215.

⁵ Japoński termin *han* oznaczał domenę feudalną, na której czele stał władca ziemski (*daimyō*), bezpośredni wasal sioguna. Za przywróceniem władzy cesarskiej i Restauracją Meiji stali głównie samurajowie z czterech domen zachodniej i południowej Japonii: Chōshū, Satsuma, Tosa i Bizen, przy czym dwie pierwsze zaczęły stopniowo rozszerzać swoje wpływy i właśnie stamtąd rekrutowała się większość członków oligarchii. *Hany* zostały zlikwidowane w 1871 r., ale związki pomiędzy członkami byłych domen pozostawały silne, stąd często używano wobec nich terminu „kliki hanowe” (*hanbatsu*). Związki te miały swoje odbicie w relacjach wewnątrz administracji publicznej wysokiego szczebla, gdzie tworzyły się kliki urzędnicze (*kanryōbatsu*), czy w siłach zbrojnych (kliki wojskowe, *gunbatsu*).

Liderem Chōshū był marszałek książę Yamagata Aritomo (1838–1922), twórca podwalin nowoczesnej japońskiej armii, były dwukrotny premier (1889–1891, 1898–1900). Wielu widziało jego następcę w Katsurze, który wyrobił sobie na tyle silną pozycję w politycznych sferach kraju, że po śmierci cesarza Meiji w lipcu 1912 r. przyjęto go w poczet *genrō* (czcigodnych mężów stanu)⁶.

Wśród wszystkich zaskoczonych decyzją Katsury o utworzeniu nowej partii, zwłaszcza zdumiony musiał być dotychczasowy premier Saionji Kinmochi. Wywodzący się z arystokracji dworskiej markiz Saionji był prezydentem najsilniejszej japońskiej partii pierwszych czterech dekad XX w. – Rikken Seiyūkai (Konstytucyjne Stowarzyszenie Politycznej Przyjaźni, z reguły skracane do Seiyūkai). Wkrótce po powstaniu w roku 1900, Seiyūkai urosło w siłę jako ważny element politycznej układanki, a Saionji był premierem w latach 1906–08, oraz 1911–12⁷, w obu wypadkach przejmując urząd z rąk Katsury. Partia współpracowała z Katsurą również w czasie jego drugiej administracji, co pozwoliło jej wywrzeć istotny wpływ na politykę Japonii w okresie rządów trzech kolejnych gabinetów. Członkami Seiyūkai byli, m.in., dotychczasowy minister sprawiedliwości Matsuda Masahisa (1850–1918), oraz dotychczasowy minister spraw wewnętrznych Hara Takashi (1845–1914), który w 1918 r. został pierwszym japońskim premierem wywodzącym się z ludu.

Seiyūkai oczekiwało, że i tym razem Katsura, potrzebujący wsparcia dla swojego rządu w parlamencie, wyjdzie z propozycją współpracy. Hara zakładał, że kiedy nowo mianowany premier spróbuje podjąć rozmowy, należy zająć w nich twarde i nieprzejednane stanowisko jako odpowiedź na budzące społeczne oburzenie okoliczności ustąpienia gabinetu Saionjiego⁸. To umocniłoby pozycję jego partii w negocjacjach⁹. Katsura zdecydował się jednak postąpić zupełnie inaczej.

Nie był ruchem Katsury zaskoczony Yamagata, który był skonfliktowany z nowym premierem już od jakiegoś czasu. Katsura wypadł z łask Yamagaty, gdy ten usłyszał, że Katsura planuje utworzyć własną partię polityczną, w opozycji zarówno do Seiyūkai, jak i otoczenia Yamagaty. Nestor Chōshū nie był zachwycony tym, że kolejny *genrō* chce dzielić się władzą z partiami politycznymi. Przecież samo Seiyūkai również zostało założone przez pochodzącego z Chōshū Itō Hirobumiego¹⁰.

Chęć bliższego poznania zachodnich systemów parlamentarnych była jedną z przyczyn podróży Katsury do Europy latem 1912. Choroba i śmierć cesarza Meiji zmusiła go jednak do powrotu tuż po przybyciu do Petersburga. Kiedy Katsura pojawił się w Tokio w sierpniu, Japonia miała nowego monarchę, a Yamagata zdążył zarekomendować Kat-

⁶ Była to grupa kilku najbardziej zasłużonych polityków, mimo nieformalnego charakteru posiadająca olbrzymie wpływy, doradzająca monarsze i *de facto* odpowiedzialna za wybór premierów. W jej skład wchodził Itō Hirobumi (1841–1909), Kuroda Kiyotaka (1840–1900), Yamagata Aritomo, Matsukata Masayoshi (1835–1924), Inoue Kaoru (1836–1915), Saigō Tsugumichi (1843–1902), Ōyama Iwao (1842–1916), Katsura Tarō, oraz Saionji Kinmochi (1849–1940). Instytucja *genrō* ukształtowała się w ostatnich latach XIX w. Przestała istnieć w momencie śmierci Saionjiego w 1940 r.

⁷ O pozycji i prestiżu Saionjiego niech świadczy fakt, że wkrótce po ustąpieniu ze stanowiska w grudniu 1912 r. również został *genrō*, jako ostatni japoński polityk.

⁸ Okoliczności dymisji rządu zostały przedstawione w kolejnym rozdziale.

⁹ Hara Takashi, *Hara Takashi nikki*, t. 3, red. Hara Keiichirō, Fukumura Shuppan, Tōkyō 1981, s. 273, wpis w pamiętniku z 17 grudnia 1912 r.

¹⁰ Itō był jedną z najważniejszych osobistości oligarchii Meiji, pierwszym premierem Japonii (1885–1888, później pełnił tę funkcję jeszcze trzy razy w latach 1892–1896, 1898 i 1900–1901) oraz pierwszym *genrō*. Zginął w zamachu w Harbinie w 1909 r.

surę na cesarskiego doradcę. Został on tzw. ministrem środka (*naidajjin*) i marszałkiem dworu (*jijūchō*) przy nowym cesarzu Taishō, oddalając się na jakiś czas od głównego nurtu polityki¹¹.

POCZĄTKI KRYZYSU POLITYCZNEGO

Seiyūkai, największa partia w niższej izbie parlamentu – Izbie Reprezentantów, w maju 1912 r. po raz kolejny wygrała wybory¹², zdobywając 209 z 381 miejsc. Doszło więc do rzadkiej sytuacji, w której gabinet, w przeciwieństwie do poprzedzających go gabinetów biurokratycznych¹³, reprezentował parlamentarną większość.

Drugą partią co do liczby przedstawicieli w Izbie Reprezentantów była posiadająca 95 miejsc Rikken Kokumintō (Konstytucyjna Partia Narodowa, w skrócie Kokumintō), będąca w opozycji do Seiyūkai, ale wewnętrznie rozdarta na dwie przeciwstawne siły. Pierwsza z grup, tzw. frakcja antyreformatorska (*hikaikakuha*), na której czele stał Inukai Tsuyoshi, miała na celu zjednoczenie partii obywatelskich (niepowiązanych z oligarchią – Kokumintō i Seiyūkai) przeciwko oligarchii. Inukai nieustannie krytykował władze Seiyūkai za współpracę z biurokratami. Członkowie „frakcji reformatorskiej” (*kaikakuha*) chcieli stanowić normalną opozycję parlamentarną, która rywalizowałaby z Seiyūkai w wyborach i walczyła o zdobycie pozycji największej partii w Izbie Reprezentantów. Jej liderem był Ōishi Masami (1855–1935)¹⁴.

Trzecim ugrupowaniem był powiązany z oligarchią, liczący 31 posłów Chūō Kurabu (Klub Centralny), którym kierował Ōura Kanetake (1850–1918), zaufany człowiek Katsury, były minister rolnictwa oraz komunikacji w jego rządach. Resztę Izby Reprezentantów (46 miejsc) stanowili posłowie niezrzeszeni.

Nad rządem Saionjiego zebrały się czarne chmury, kiedy prowadzący zdyscyplinowaną politykę fiskalną premier nakazał ministerstwu, aby przygotowały plany redukcji swoich budżetów, a jednocześnie zezwolił na przeznaczenie dużych kwot na zakup nowych okrętów, aby zmodernizować starzejącą się flotę marynarki wojennej. Niezadowoleni oficerowie sił lądowych stanowczo zażądali nakładów na dwie nowe dywizje piechoty. Saionji odmówił, co doprowadziło do trwającego kilka miesięcy napięcia w relacjach armia – rząd i ostatecznie – dymisji ministra sił lądowych Uehary Yūsaku (1856–1933). Saionji, nie mogąc doprosić się u kierownictwa armii o przedstawienie następcy Uehary (którym musiał być generał w czynnej służbie), podał gabinet do dymisji 5 grudnia 1912 r.¹⁵.

Dymisja popularnego premiera w wyniku działań armii wzburzyła opinię publiczną, a jednocześnie pogłębiła polityczny chaos. Po kilkudniowych debatach, *genrō* na następcę Saionjiego rekomendowali cesarzowi Katsurę jako polityka doświadczonego, zdolnego opanować rozszerzający się kryzys. Nowy premier nie był bezpośrednio uwikłany w problem dwóch nowych dywizji, gdyż przez ostatnie miesiące zajmował się sprawami dworskimi. Jak się szybko okazało, wcale mu to nie pomogło.

¹¹ S. Lone, op. cit., s. 176–177.

¹² Ibidem, s. 175.

¹³ Gabinety złożone z powiązanych z oligarchią urzędników państwowych oraz oficerów wysokiej rangi były często określane jako „biurokratyczne” (*kanryō naikaku*). Ich przeciwieństwem były tworzone przez członków partii zasiadających w Izbie Reprezentantów gabinety „partyjne” (*seitō naikaku*).

¹⁴ Sh. Yamamoto, op. cit., s. 344.

¹⁵ Kryzys został szczegółowo opisany m.in. w dwóch pierwszych pozycjach bibliograficznych w przypisie 1.

Katsura był generałem sił lądowych, a jednocześnie politykiem wysoko postawionym w strukturach oligarchii, a więc należał do obu grup, które uznano za odpowiedzialne za dymisję Saionjiego. Do tego, zarzucono mu naruszenie zasady rozdziału dworu i administracji rządowej, przypominając że marszałek dworu nie powinien angażować się, a przy okazji i dworu cesarskiego, w wojny polityczne. Fakt, że aby objąć stanowisko użył edyktu cesarskiego, który zwolnił go z obowiązków dworskich, rozjuszył społeczeństwo do reszty. Podniosły się głosy o niekonstytucyjności działań nowego premiera, a wkrótce potem zawiązał się Ruch Ochrony Rządów Konstytucyjnych, który w krótkim czasie opanował cały kraj¹⁶.

Historia Goken Undō rozpoczęła się w klubie dżentelmenów Kōjunsha, w grupie prawników, dziennikarzy, przedsiębiorców i polityków mniejszego kalibru, wśród których byli m.in.: dziennikarz „Asahi Shinbun” Honda Seiichi (1871–1920), dziennikarz „Jiji Shinpō” i poseł Seiyūkai Koyama Kango (1875–1955), oraz redaktor naczelny „Nippon” Itō Kinsuke (1857–1928)¹⁷. Do ruchu stopniowo dołączały coraz ważniejsze osobistości, w tym politycy. Kokumintō reprezentował przede wszystkim jej przewodniczący Inukai Tsuyoshi, zaś Seiyūkai – posłowie Okazaki Kunisuke (1854–1936), Takekoshi Yosaburō (1865–1950), Hayashi Kiroku (1872–1950) oraz Ozaki Yukio, były minister edukacji (1898) i były burmistrz Tokio (1903–12)¹⁸. Saionji, Hara i Matsuda, do ruchu jednak nie przystąpili, popierając go jedynie nieformalnie.

MOBILIZACJA OPINII PUBLICZNEJ PRZECIWKO RZĄDOWI

Katsura został premierem 17 grudnia 1912 r., a już dwa dni później w tokijskim teatrze Kabukiza zorganizowano 1. Zjazd Ruchu Ochrony Rządów Konstytucyjnych. Z inicjatywą wystąpiły Seiyūkai, Kokumintō, politycy niezrzeszeni, a także dziennikarze oraz przedsiębiorcy – w sumie zebrało się ponad 2 tys. osób. Dwaj mówcy, którzy zostali wyznaczeni do wygłoszenia przemówień – Ozaki i Inukai – zdobyli tak duży poklask, że od tej chwili stali się centralnymi postaciami ruchu – ohrzczone ich nawet przydomkiem „bogów konstytucjonalizmu” (*kensei no kami sama*)¹⁹.

Przystępowanie do Goken Undō nie nosiło znamion żadnej skoordynowanej akcji. Takekoshi wspominał, że to entuzjazm, który opanował zebranych w Kōjunshi ludzi tak udzielił się jemu i jego kolegom, że postanowili działać, „nie godząc się na to, że ktoś opuszcza sobie dwór cesarski i jak gdyby nigdy nic zabiera się za politykę”²⁰. Podobne powody podawał Okazaki, który dołączył do ruchu spontanicznie, aby przeciwstawić się próbie dławienia praw obywatelskich przez oligarchię, oraz działaniom Katsury zagrażającym zaangażowaniu dworu w działania polityczne²¹.

Inukai przystąpił do Goken Undō, mając uzasadnione obawy co do możliwego rozłamu w Kokumintō. Już w momencie dymisji rządu Saionjiego podejrzewał, że w przypadku

¹⁶ Więcej o początkach ruchu w: Sh. Yamamoto, op. cit., s. 323–370.

¹⁷ Szczegóły dotyczące roli Kōjunshi w Goken Undō można znaleźć w: Janusz Mytko, *Dai 3ji Katsura naikaku no seiritsu to Kensei Yōgo Undō no hottan*, „20 Seiki Kenkyū” 2009, nr 10, s. 131–152.

¹⁸ Koyama Kango, *Saionji kō to watashi*, w: *Koyama Kango nikki*, Keiō Tsūshin, Tōkyō 1955, s. 294.

¹⁹ *Kensei Yōgo Rengō Taikai*, „Tōkyō Nichinichi Shinbun” 1912, nr 12961, s. 3.

²⁰ Takekoshi Yosaburō, *Takekoshi Yosaburō shi danwa sokki*, w: Hirose Yoshihiro (red.), *Seiji danwa sokki roku*, t. 7, Yumani Shobō, Tōkyō 1999, s. 359.

²¹ Okazaki Kunisuke, *Kensei kaikoroku*, Fukuoka Nichinichi Shinbunsha Tōkyō Renrakubu, Tōkyō 1935, s. 137.

nominacji Katsury ten może planować przejście części jego ludzi. Jak sam pisał o tej sytuacji: „Trzeba być gotowym na to, że w naszej partii dojdzie do tarć. Choćbym miał jednak stać się celem zmasowanych ataków, choćbym musiał ulec przewadze dotychczasowych towarzyszy (...), to i tak się nie poddam w walce o rządy konstytucyjne”²².

Ozaki Yukio zauważał, że udział jego oraz Inukaia w ruchu był naturalnym następstwem ich przynależności do Kōjunshi oraz tego, że znali wielu jej członków i cieszyli się wśród nich estymą²³. Sam Ozaki nie był jednak na początku skory do wzięcia udziału w tym przedsięwzięciu.

Jako człowiek lubiący chodzić własnymi drogami, był on wówczas w Seiyūkai odstawiony poza główny nurt, a przedstawiane przez niego opinie niekoniecznie mogły się podobać kierownictwu partii. Przykładowo, we wrześniu 1912 r. opublikował artykuł, w którym stwierdził, że w Japonii partie polityczne jako takie nie istnieją, a to, co istnieje, można określić „partiami przyjacielskimi” (*yūtō*), które prawdziwe partie tylko udają:

W prawdziwej partii politycznej osoby wierzące w te same doktryny i podzielające poglądy polityczne tworzą jedną grupę spójną wspólnym programem politycznym. W partiach w naszym kraju programy polityczne istnieją *pro forma*, ale brakuje elementu zjednoczenia wokół prawdziwej doktryny czy poglądów. Zarówno szefowie, jak i członkowie partii (...) nie podzielają tych samych zainteresowań, a ich poglądy polityczne mogą być nawet skrajnie odmienne. Temu, że mimo wszystko udaje im się zebrać w grupy i zakładać partie, ja, szczerze mówiąc, nie mogę się nadziwić²⁴.

Ozaki skrytykował również publicznie rząd Saionjiego za nieudolność w działaniach względem objętych rewolucją Chin²⁵:

Polityka zagraniczna obecnego rządu (...) jest kompletnie nieprzygotowana (...) W działaniach wobec Chin Japonia powinna mieć inicjatywę, a tymczasem znajduje się w tyle, za państwami Zachodu²⁶.

Wiedząc zatem, że jest na cenzurowanym, nie chciał on brać udziału w tym awanturycznym, jak mu się na początku wydawało, przedsięwzięciu, obawiał się bowiem wydalenia z partii. Uległ dopiero po długich namowach ze strony innych polityków Seiyūkai. Uporczywie nakłaniali go do tego m.in. Okazaki²⁷ i Itō Kinsuke²⁸. Sam Ozaki bał się również, że zapal partyjnych kolegów wkrótce ustąpi. Sam przyznawał: „Zostałem w to wciągnięty niemal na siłę, ale wkrótce potem ja i Inukai byliśmy traktowani, jakbyśmy to my to zaczęli. Obwołali nas nawet bogami konstytucjonalizmu”²⁹.

²² List Inukaia do Inukaia Gentarō z 5 grudnia 1912 r. w: Washio Yoshinao (red.), *Inukai Bokudō shokanshū*, Okayama Ken Kyōdo Bunka Zaidan, Okayama 1992, s. 133–134.

²³ Ozaki Yukio, *Ozaki Yukio shi danwa sokki*, w: Hirose Yoshihiro (red.), *Seiji danwa sokki roku*, t. 2, Yumani Shobō, Tōkyō 1998, s. 355.

²⁴ Ozaki Yukio, *Risō jitsugen wa izure no hi*, „Taiyō” 1912, nr 10, s. 231.

²⁵ Rewolucja Xinhai (1911–12) obaliła rządzącą w Chinach dynastię Qing i doprowadziła do wprowadzenia w kraju ustroju republikańskiego.

²⁶ Ozaki Yukio, *Gunbi to gaikō seisaku*, w: *Ozaki Gakudō zenshū*, Ozaki Gakudō Zenshū Hakōkai, Tōkyō 1962, s. 209.

²⁷ K. Okazaki, op. cit., s. 140–141.

²⁸ K. Koyama, op. cit., s. 294.

²⁹ Y. Ozaki, *Ozaki Yukio shi*, op. cit., s. 354–355.

Co ciekawe, podobne do Ozakiego wątpliwości miał Inukai, który bał się, że Seiyūkai, najbardziej poszkodowana strona w kryzysie politycznym, może mimo wszystko wznowić współpracę z oligarchią, co pozbawi działania ruchu całego sensu, a jego samego narazi na śmieszność. Kiedy ruch się dopiero organizował, Inukai forsował slogan: „Żadnych kompromisów”, który miał zapobiec takiej sytuacji³⁰. Wiadomo też, że Inukai nie ufał Harze, ale podejrzewał, że liczba członków Seiyūkai, którzy wstąpili w szeregi Goken Undō, była na tyle duża, że kierownictwo partii, mimo chęci odnowienia relacji z oligarchią, nie odważyłoby się przeciwstawić woli większości członków³¹.

Inukai nieustannie podkreślał, że podczas gdy Kokumintō walczyła z dotychczasową władzą, Seiyūkai zdecydowało się iść na kompromisy i ustępstwa, dzięki temu budując swoją silną pozycję. Na jednym z wcześniejszych wieców, zorganizowanym w Tokio 18 grudnia 1912 r., stwierdził wprost, że część Seiyūkai pragnęłaby kontynuować politykę współpracy³². Następnego dnia, podczas zjazdu w Kabukiza, również nie szczędził przytyków kierownictwu konkurencyjnej partii, stwierdzając:

Obecna dominacja klik hanowych to efekt nadmiernej uległości partii politycznych. Mam dla weteranów partyjnych [z Seiyūkai] nieco współczucia, ale wszyscy oni za bardzo byli zaangażowani w zdobywanie stanowisk urzędniczych³³.

Ataki Inukaia nie podobały się oczywiście liderom Seiyūkai. Hara pisał: „Zorganizowany w Kabukiza zjazd okazał się wielkim sukcesem, ale to, że przemówienie Inukaia było tak nieprzychylnie Seiyūkai, jest niepojęte”³⁴. Biorąc pod uwagę popularność prezesa Kokumintō, Hara wolał uniknąć z nim starcia. Zamiast tego, próbował go sobie zjednać, proponując połączenie sił. Inukai pozostawał jednak nieufny i dopiero długie zapewnienia, że Seiyūkai nie podejmie żadnej współpracy z Katsurą i będzie z nim koordynować działania przeciwko rządowi, przekonały go, żeby zmienić nastawienie³⁵.

POWSTANIE NOWEJ PARTII – RIKKEN DŌSHIKAI

Katsura w międzyczasie naraził się opinii publicznej po raz kolejny przy kompletowaniu nowego rządu. Większość ministerialnych nominacji nie zaskakiwała: przykładowo, ministrem skarbu został jego zaufany człowiek Wakatsuki Reijirō (1866–1949), ministrem sił lądowych – były podwładny, generał Kigoshi Yasutsuna (1854–1932), a ministrem spraw wewnętrznych – Ōura. Pewne zdziwienie mogła wywołać nominacja ministra spraw zagranicznych – Katō Takaaki (1860–1926), wówczas ambasadora w Londynie, pełniącego tę funkcję w pierwszym gabinecie Saionjiiego. Problemem był minister marynarki w poprzednim rządzie, Saitō Makoto (1858–1936), którego Katsura chciał pozostawić na stanowisku. Uzyskał więc kolejny edykt cesarski w tej sprawie, aby uniknąć szantażu

³⁰ List Inukaia do Kojimy Kazuo i Aijimy Kanjirō z 14 grudnia 1912 r. w: Y. Washio (red.), op. cit., s. 134–135.

³¹ List Inukaia do Kobashiego Mozae z 28 grudnia 1912 r. w: Y. Washio (red.), op. cit., s. 132–133.

³² Inukai Tsuyoshi, *Ryōtō rengō ron*, w: Kawasaki Katsu (red.), *Bokudō seironshū*, Bunkaidō Shoten, Tōkyō 1913, s. 260.

³³ Inukai Tsuyoshi, *Kensei yōgo no shin igi*, w: Kawasaki Katsu (red.), *Bokudō seironshū*, Bunkaidō Shoten, Tōkyō 1913, s. 263.

³⁴ T. Hara, op. cit., s. 274, wpis z 19 grudnia 1912 r.

³⁵ Ibidem, s. 277, wpis z 14 stycznia 1913 r.

ze strony admiralicji podobnego do tego związanego z dymisją Uehary. Ruch ten, rzecz jasna, wywołał kolejną falę krytyki.

Ponieważ obrady parlamentu przełożone zostały na 5 lutego, Katsura wykorzystał ten czas na zebranie wokół siebie grup, które miały stanowić trzon jego ugrupowania. Zaczął od biurokratów różnych szczebli, z którymi współpracował w czasie swojej dotychczasowej kariery. Do nowej partii, Rikken Dōshikai, wszedł prowadzony przez Ōurę Chūō Kurabu, a także wielu biurokratów niezrzeszonych, w tym większość ministrów, m.in. Wakatsuki, Katō (który oficjalnie dołączył już po dymisji rządu), a także Gotō Shinpei (1857–1929), minister komunikacji.

Zgodnie z obawami Inukaia, do Dōshikai dołączyli również Ōishi i frakcja reformatorska Kokumintō, ale nie tylko – część frakcji Inukaia również postanowiła go opuścić i sprzymierzyć się z Katsurą. W sumie nowa partia mogła liczyć na 93 posłów, co stanowiło drugą siłę w Izbie Reprezentantów, ale wciąż za Seiyūkai³⁶.

Memorandum dotyczące założenia Rikken Dōshikai zostało podane do wiadomości publicznej 20 stycznia 1913 r., a dzień później wydrukowane w gazetach. Niedługo potem Katsura osobiście napisał deklarację powstania nowej partii, w której zawarł jej ogólnikowy program, m.in. ochronę konstytucji i władzy cesarskiej, odpowiedzialność ministrów i stanie na straży praw obywatelskich, oraz rozwój edukacji, mający na celu pogłębienie świadomości konstytucyjnej narodu. Dziennikarze zapoznali się z treścią deklaracji 7 lutego w czasie spotkania, które Katsura zorganizował dla nich w swojej prywatnej rezydencji³⁷.

Opinia publiczna zamiast Katsury chętniej jednak słuchała Ozakiego, który przypomniał, że decyzja o założeniu Seiyūkai przez Itō nie spotkała się z ciepłym przyjęciem ze strony innych oligarchów. Yamagata posunął się do tego, że nazwał Itō zdrajcą, a i Katsura, jak zauważył Ozaki, wówczas zdecydowanie się sprzeciwił pomysłowi dzielenia się władzą z partiami³⁸.

To, że ten sam Katsura teraz założył własne ugrupowanie, nie było zdaniem Ozakiego niczym złym. Sprzeciw budziły jednak towarzyszące temu okoliczności, zwłaszcza swoisty „rabunek” członków Kokumintō, którą pozbawił większości parlamentarzystów. Było to podważenie sensu wyborów, a zarazem dowód na to, że Katsura wcale nie miał zamiaru zrywać z polityką autorytarną³⁹: „To co [premier] powinien zrobić dzisiaj” – radził Ozaki – „to zwrócić się do parlamentu o wotum zaufania. Jeżeli tak zrobi, a parlament mu zaufania odmówi, wtedy jedynym słusznym i konstytucyjnym rozwiązaniem będzie natychmiastowe podanie się do dymisji”⁴⁰.

NASILENIE DZIAŁAŃ KENSEI YŌGO UNDŌ

Od początku 1913 r. kampania przeciw nowemu premierowi nasilała się, również na łamach prasy. Wiele najważniejszych tytułów, w tym „Jiji Shinpō”, „Ōsaka Asahi Shinbun” i „Ōsaka Mainichi Shinbun”, publikowało liczne artykuły popierające Goken Undō. Szacuje się, że artykuły wstępne krytykujące Katsurę mogły stanowić w owym

³⁶ R. Sakurai, op. cit., s. 175–177.

³⁷ Pełną treść deklaracji oraz program Dōshikai można znaleźć w: Sakurai Ryōju (red.), *Rikken Dōshikai shiryōshū*, t. 4, Kashiwa Shobō, Tōkyō 1991, s. 12–13, 32–33.

³⁸ Ozaki Yukio, *Katsura kō no shin seitō soshiki wo ronzu*, w: *Ozaki Gakudō*, op. cit., s. 200.

³⁹ Ibidem, s. 200–203.

⁴⁰ Ibidem, s. 204.

czasie, w zależności od gazety, nawet do 80–90%. Dziennikarze masowo przystępowali do ruchu jako osoby prywatne a nie reprezentanci redakcji, ale niemal każda większa redakcja miała wewnątrz ruchu silną reprezentację. Z tokijskich gazet, jedynie „Kokumin Shinbun” popierała gabinet Katsury⁴¹.

Zakres działania Goken Undō rozszerzał się stopniowo poza stolicę, a drugim, obok Tokio, jego centrum stała się Osaka, gdzie pierwszy duży wiec zorganizowano 12 stycznia 1913 r. Udział w nim wzięli m.in. Ozaki, Takekoshi, Honda i kilku lokalnych posłów, a liczba uczestników sięgnęła 600. Kiedy następnego dnia w tym samym mieście odbył się kolejny wiec, przemówienia Ozakiego i Inukaia przyciągnęły ok. 2 tys. osób⁴².

Obaj politycy działali po Nowym Roku bardzo aktywnie. Ozaki wziął udział w wiecach w Ishikawa 9 stycznia, w Kioto 11 stycznia, w Osace 12, 13 i 21 stycznia, w Kobe 14 stycznia, w Nagoi 26 stycznia, oraz w Tokio 16 i 17 stycznia. Inukai był razem z Ozakim w Osace, Kobe i Tokio. Nawet Matsuda Masahisa pojawił się na wiecu w Osace zorganizowanym 1 lutego. Szacuje się, że w zgromadzeniach związanych z Goken Undō wzięło udział około 10 tysięcy osób⁴³.

DYMISJA RZĄDU KATSURY TARŌ

Kiedy 5 lutego otwarto w końcu posiedzenie parlamentu, sytuacja była już bardzo napięta, a wokół budynku zebrało się kilkadziesiąt tysięcy niezadowolonego z rządów Katsury tłumu, szczerlnie go otaczając. Obrady zaczęły się dosyć spokojnie, ale już wkrótce Katsura musiał stawić czoła poważnemu problemowi, kiedy na mównicy pojawił się Ozaki Yukio. Seiyūkai miało gotowy wniosek o wotum nieufności dla gabinetu, który przedłożył właśnie Ozaki. Wygłosił przy tym tyradę przeciwko premierowi i całej oligarchii, oskarżając ich o szafowanie sloganami lojalności i patriotyzmu, oraz chowanie się za cesarskim tronem, aby za pomocą edyktów uderzać w politycznych wrogów⁴⁴. Dla Katsury problem stanowiła jednak nie tyle treść przemówienia, a fakt, że Seiyūkai posiadało większość w Izbie Reprezentantów, więc do spółki z resztkami Kokumintō wotum nieufności przegłosowałyby z pewnością. Po wystąpieniu Ozakiego zdecydował więc o zawieszeniu obrad na kolejne pięć dni.

Zakulisowe rozmowy przedstawicieli rządu z kierownictwem Seiyūkai na temat uspokojenia sytuacji nie przyniosły rozwiązania kryzysu. Katsura mógł rozwiązać parlament, ale taki ruch nie pomógłby mu w przedterminowych wyborach, w których, biorąc pod uwagę nastroje społeczne, jego partii groziła klęska. Zgodził się więc na rozwiązanie podszepnięte mu przez ministra Katō, który uważał, że niedoświadczony politycznie cesarz Taishō w okresie żałoby po swoim ojcu mógłby poprosić parlament o zaniechanie politycznych sporów, co byłoby równoznaczne z wycofaniem przez Seiyūkai swojego

⁴¹ Ariyama Teruo, *Kindai Nihon jōnarizumu no kōzō*, Tōkyō Shuppan, Tōkyō 1995, s. 46–47.

⁴² Ōta Masao, *Kansai ni okeru Kensei Yōgo Undō*, w: Ōta Masao (red.), *Demokurashii no shisō to genjitsu*, Hōritsu Bunkasha, Kyōto 1985, s. 99–103.

⁴³ Tetsuo Najita, *Hara Kei in the Politics of Compromise, 1905–1915*, Harvard University Press, Cambridge 1967, s. 230–231.

⁴⁴ Pełną treść ustawy o wotum nieufności wobec gabinetu oraz przemówienia Ozakiego można znaleźć w: Dai Nihon Yūbenkai (red.), *Ozaki Yukio shi dai enzetsushū*, Dai Nihon Yūbenkai, Tōkyō 1925, s. 38–48.

wniosku⁴⁵. 9 lutego Katsura udał się na dwór z prośbą o stosowny reskrypt, niedługo potem zaś wezwano Saionjiego i przekazano mu wolę monarchy.

Posłowie Seiyūkai postanowili jednak Katsurze nie ustępować i, mimo prób Saionjiego, wniosku nie wycofali. 10 lutego po raz kolejny tłumy w liczbie kilkudziesięciu tysięcy zebrały się wokół parlamentu w wyrazie protestu przeciwko działaniom premiera. Do pilnowania porządku wyznaczono ponad 2 tysiące policjantów w mundurach, 200 policjantów po cywilnemu, oddział policji konnej, oraz trzy oddziały konnej żandarmerii⁴⁶.

Wobec napiętej sytuacji, Katsura zdecydował się przelożyć posiedzenie parlamentu po raz kolejny i podać swój gabinet do dymisji. Do zebranych wokół ludzi dotarły sprzeczne wieści, w tym plotka, że Katsura parlament rozwiązał. Przepychanki tłumy z policją przestoczyły się w regularną bitwę, która szybko rozprzestrzeniła się po mieście. Rozwścieczeni ludzie atakowali posterunki policji i redakcje gazet, które podejrzewali o sprzyjanie Katsurze. Sytuacja uspokoiła się dopiero wieczorem, kiedy na ulicę wysłano uzbrojonych żandarmów. Efektem zamieszek było kilka ofiar śmiertelnych, kilkudziesięciu rannych, spalone posterunki i redakcje. Aresztowano kilkaset osób. Podobne zamieszki odbyły się w ciągu następnych dni w innych miastach Japonii: Osace, Kobe, Hiroshimie i Kioto⁴⁷.

RELACJE INUKAIA I OZAKIEGO Z RIKKEN DŌSHIKAI

Popozostaje pytanie, jak interpretować swoisty paradoks, że będący u władzy przez niemal dekadę Katsura został od niej odsunięty przez ruch społeczny w momencie, kiedy sam założył własną partię i usiłował zerwać współpracę z oligarchią. Czy możliwe jest, że patrząc na Katsurę z nieufnością uczestnicy Goken Undō, nie znając jego planów, zrozumieli opatrnie jego intencje? Na pewno wiedzę tę posiadały dwie kluczowe postacie ruchu, Inukai i Ozaki, lecz mimo to działań premiera nie zaakceptowali. Co ciekawe, obaj dowiedzieli się o nowej partii Katsury jeszcze przed wszelkimi deklaracjami z jego strony, ponieważ byli potencjalnymi celami rekrutacji nowego ugrupowania.

Sakamoto Kin'ya (1865–1923), który należał do ścisłego otoczenia Inukaia, w momencie dymisji rządu Saionjiego został jednym z najaktywniejszych polityków, obok lobbyisty Akiyamy Teisuke (1868–1950), którzy wzięli udział w tworzeniu partii Katsury⁴⁸. Działal na rzecz zasilenia Dōshikai przez jak największą liczbę członków Kokumintō, zaś z korespondencji Inukaia można wywnioskować, że próbował przekonać również i jego⁴⁹.

Pod koniec grudnia Inukai usłyszał od Sakamoto, iż ten dyskutował z Katsurą o platformie programowej nowej partii, między innymi o ograniczeniu roli *genrō*, cywilnej kontroli nad armią i marynarką, oraz nowych zasadach mianowania urzędników cywilnych. Sakamoto utrzymywał, że Katsura zaakceptował większość jego pomysłów, oraz że byli politycy Kokumintō mogą liczyć nawet na trzy stanowiska ministerialne w przypadku reformy gabinetu⁵⁰.

⁴⁵ Wakatsuki Reijirō, *Danshaku Wakatsuki Reijirō danwa sokki*, w: Hirose Yoshihiro (red.), *Seiji danwa sokki roku*, t. 8, Yumani Shobō, Tōkyō 1999, s. 128–129.

⁴⁶ M. Kobayashi, op. cit., s. 295–296.

⁴⁷ Sh. Yamamoto, op. cit., s. 594–610.

⁴⁸ Nagashima Ryūji, *Seikai hiwa*, Heibonsha, Tōkyō 1928, s. 97–98.

⁴⁹ Listy Inukaia do Kobashiego Mozae z 12 grudnia 1912 r. i do Inukaia Gentarō z 14 grudnia 1912 r. w: Y. Washio (red.), op. cit., s. 131–132, 132–133.

⁵⁰ List Inukaia do do Kobashiego Mozae z 12 grudnia 1912 r. w: Y. Washio (red.), op. cit., s. 132–133.

Do takiej reformy nie doszło, a liberalne pomysły Katsury nie mogły przekonać do zmiany stron i poparcia rządu Inukaia, który zdecydowanie i w mocnych słowach odrzucał jakąkolwiek formę współpracy z biurokratami: „Część gazet (...) spekuluje, że moja partia (...) może związać się z nowym biurokratycznym gabinetem, ale są to jedynie płytkie pomysły niewypowiedzianych głupców”⁵¹.

Uporu Inukaia nie złamał nawet kryzys w szeregach Kokumintō. Podczas 2. Zjazdu Ruchu Ochrony Rządów Konstytucyjnych, zorganizowanego 24 stycznia 1913 r. w Tokio, powiedział wprost: „Moja partia stanęła na krawędzi rozpadu, niemniej jeśli przyjdzie mi zerwać stosunki z towarzyszami, z którymi znam się od dziesiątek lat, to i tak nie zrezygnuję z moich postulatów, gdyż przyświeca mi wielki cel, jakim jest wyczyszczenie kraju z klik hanowych”⁵².

Wspomniany Akiyama był z kolei znajomym Ozakiego i także rozmawiał z nim o nowej partii. Ozaki wspominał: „Odwiedził mnie i poinformował że Dōshikai, o którym wcześniej napomykał, właśnie zaczyna się formować. Mówił, że i ja mogę wstąpić i odegrać w nim centralną rolę. Byłem zaskoczony, gdyż istotnie wspominał o tym wcześniej, ale wyłącznie w luźnych dyskusjach, a ja nie miałem zamiaru żadnych rozmów na ten temat prowadzić. Odmówiłem więc, wyjaśniając że nie chcę żadnej współpracy z Katsurą, zresztą ani z Katsurą, ani z nikim innym”⁵³.

Ozaki nie miał również zbyt wysokiego mniemania o członkach Dōshikai, którzy, jak podejrzewał, zostali skuszeni przez Katsurę perspektywą władzy i przekupstwem. Samentu ugrupowaniu, zdaniem Ozakiego, brakowało ludzi, zaplecza finansowego i wpływów politycznych, a miało ono istnieć jedynie do kolejnych wyborów, w których zostałyby całkowicie pokonane i ostatecznie zmiecione ze sceny politycznej⁵⁴.

DWA POMYSŁY NA RZĄDY KONSTYTUCYJNE

Z powyższych opisów wynika, że obaj „bogowie konstytucjonalizmu” zdawali sobie sprawę z tego, że Katsura planuje założyć partię. Co więcej, Inukai wiedział dość szczegółowo, że nowe ugrupowanie może mieć program zaskakująco liberalny, zgoła inny od tego, do czego zdążył przyzwyczaić wszystkich Katsura. Ta różnica w wiedzy doprowadziła zresztą między oboma liderami do sporu dotyczącego formy rozwiązania obecnego politycznego problemu.

Dysonans pojawił się już 19 grudnia na wiecu w Kabukiza. Ozaki przemawiał na nim przed Inukaie i przedstawił zgromadzonemu swoje pomysły na ochronę rządów konstytucyjnych, wśród których były, m.in.: likwidacja stanowisk *genrō*, odebranie przywilejów klikom militarnym (*gunbatsu*)⁵⁵, oraz reforma przepisów dotyczących nominacji urzędników cywilnych⁵⁶.

Ozaki musiał poczuć się rozczarowany, kiedy występujący tuż za nim Inukai podważył sens proponowanych przez niego reform i pouczył go, że zmiany te nie są w tej chwili

⁵¹ Inukai Tsuyoshi, *Kensei no hatan to wagatō no kakugo*, w: Kawasaki (red.), op. cit., s. 253.

⁵² Inukai Tsuyoshi, *Batsuzoku dahan ron*, w: Kawasaki (red.), op. cit., s. 270.

⁵³ Ozaki Yukio, *Ozaki Yukio shi danwa sokki*, op. cit., s. 264–265.

⁵⁴ Y. Ozaki, *Katsura kō*, op. cit., s. 205–206.

⁵⁵ Więcej na temat frakcji i klik wojskowych m.in. w: Ewa Pałasz-Rutkowska, *General Masaki Jinzaburō and the Imperial Way Faction (Kōdōha) in the Japanese Army 1932–1936 – Part One*, „Analecta Nipponica” 2014, nr 4, s. 166.

⁵⁶ Isa Hideo, *Ozaki Yukio den*, Ozaki Yukio Den Kankōkai, Tōkyō 1951, s. 772.

istotne. Najważniejsze, zdaniem Inukaia, było zjednoczenie partii politycznych przeciw oligarchii, a Ozaki, zamiast zaprzętać sobie głowę błahymi problemami, powinien skupić się na walce z klikami hanowymi⁵⁷.

Słowa te były dla Ozakiego o tyle gorzkie, że obok wprowadzenia cywilnej kontroli nad armią na wzór państw Zachodu, zmiana zasad nominacji urzędniczych była jego najważniejszym postulatem, któremu zresztą pozostał wierny przez cały okres trwania Goken Undō. Ozaki wierzył, że umocniłaby ona pozycję partii politycznych, bowiem największą przeszkodą dla urzeczywistnienia rządów konstytucyjnych w Japonii była „specjalna ochrona, na jaką liczyć mogą [reprezentanci oligarchii], zapewniona przez [istniejący] system biurokratyczny”⁵⁸.

Owa „specjalna ochrona” dotyczyła głównie zasad mianowania ministrów resortów siłowych oraz urzędników cywilnych. Zwłaszcza to drugie było dla polityków partyjnych wyzwaniem, gdyż biurokraci praktycznie mieli po swojej stronie prawa chroniące ich nominacje urzędnicze, a ograniczające nominacje działaczy partyjnych. W związku z tym nawet jeśli jakaś partia obywatelska utworzyłaby własny rząd, gros urzędników zatrudnionych w administracji, z wyjątkiem 7–8 polityków partyjnych, stanowiliby ludzie powiązani z oligarchią hanową, a więc ich politycznym wrogiem, co skutecznie mogło kępować ich działania⁵⁹.

Krytyki Inukaia względem Ozakiego nie należy interpretować jako przejawu niechęci wobec powyższych, sensownych przecież, postulatów. Jego postawę wyjaśnić może to, czego Inukai dowiedział się od Sakamoto Kin’yi na temat zamiarów Katsury, zwłaszcza planów reformy systemu nominacji urzędników cywilnych, ograniczenia roli *genrō*, oraz wprowadzenia cywilnej kontroli nad armią i marynarką wojenną. Inukai zdawał sobie sprawę, że gdyby Katsura publicznie przedstawił tak postępowy program, ten nie byłby w stanie zatrzymać odpływu członków Kokumintō do nowego ugrupowania, musiał więc umniejszyć znaczenie tego typu propozycji. Głosił zatem, że „bez względu na to, jaką postawę przyjmie rząd Katsury, należy dołożyć wszelkich wszelkich starań, żeby go obalić”⁶⁰, a postulaty Ozakiego krytykował, ponieważ pokrywały się z pomysłami Katsury.

Takie podejście opłaciło się, kiedy Katsura zaczął składać publicznie konkretne obietnice reform. Szef Kokumintō mógł mu odpowiedzieć tak, jak w swoim wystąpieniu 16 stycznia, że pragnieniem opinii publicznej jest przede wszystkim rozbitcie monopolu oligarchii, a nie mało znaczące zmiany. „Nie debatujmy nad nieistotnymi punktami w programie [Katsury]” – apelował – „tylko uderzmy w podstawy i walczy my razem, dwie zjednoczone partie jako jedna siła, dopóki kliki hanowe (*hanbatsu*) nie zostaną rozbite do fundamentów”⁶¹.

To również dzięki temu podejściu Inukai mógł na ostatnim wiecu przed dymisją Katsury, 9 lutego 1913 r., bez bycia posądzonym o zmiany poglądów w zależności od potrzeb, poddać w wątpliwość znaczenie liberalnych planów Katsury, wbijając przy tym szpile swoim byłym towarzyszom: „Kilka osób, które wstąpiły do nowej partii, proponuje częściową reformę przepisów o nominacjach urzędniczych, ale obecnie ten pomysł nie ma naprawdę żadnego znaczenia”⁶².

⁵⁷ Ts. Inukai, *Kensei yōgo no*, op. cit., s. 264.

⁵⁸ Y. Ozaki, *Katsura kō*, op. cit., s. 201–202.

⁵⁹ Ibidem, s. 202.

⁶⁰ Ts. Inukai, *Ryōtō*, op. cit., s. 260.

⁶¹ Ts. Inukai, *Kensei yōgo no*, op. cit., s. 266–267.

⁶² Inukai Tsuyoshi, *Rikken Dōshikai no kōryō wo hyōsu*, w: Kawasaki (red.), s. 279.

PODSUMOWANIE

W czasie swojej potyczki z Goken Undō Katsura założył Rikken Dōshikai, własną partię, która miała być symbolem jego nowego podejścia do polityki i narzędziem do realizacji postępowego programu politycznego. Fakt, że akurat wtedy jego rząd został odsunięty od władzy przez ruch społeczny, po raz pierwszy w historii Japonii, stanowi swego rodzaju paradoks. Może nawet rodzić wątpliwości, czy intencje Katsury zostały prawidłowo zrozumiane przez opinię publiczną.

Ozaki powitał z zadowoleniem to, że burokraci uformowali partię, aby walczyć z partiami obywatelskimi o polityczne wpływy na tych samych zasadach. Zauważał jednak, że musi to pociągnąć za sobą niezbędne zmiany prawne, które zapobiegłyby faworyzowaniu klik biurokratycznych. Twierdził też, że jeżeli nowa partia będzie korzystać z przysługującej oligarchii „specjalnej ochrony“, to gabinet Katsury zostanie partyjny tylko z fasady, a w swoim charakterze niczym nie będzie różnić się od rządów burokratów.

Inukai, którego Kokumintō została znacznie osłabiona z powodu odpywu członków do nowej partii Katsury, nie angażował się w spory programowe, wiedząc że pomysły Ozakiego mogą pokrywać się z liberalnym programem nowego ugrupowania. Zamiast tego przekonywał opinię publiczną, że to przede wszystkim ludzie tworzący oligarchię stanowili problem, a nie wadliwy system prawny. Inukai podkreślał, że Dōshikai może prezentować plany zbieżne z partiami obywatelskimi, ale jest fundamentalnie odmiennym tworem, kolejną inkarnacją rządów oligarchii. Partie zatem powinny wspólnymi siłami odsunąć ją od władzy, nie zaprzatając sobie pęki co głowy nieistotnymi reformami.

Za konfliktem stały zatem inne niż brak zrozumienia przyczyny. Ozaki i Inukai, liderzy Ruchu Ochrony Rządów Konstytucyjnych, wiedzieli o planach premiera, a nawet mieli okazję, by do nowego ugrupowania dołączyć. Katsura nie mógł jednak liczyć na życzliwość ani ich, ani opinii publicznej. Nowa partia mogła być postępową, ale działania Katsury, zwłaszcza szafowanie cesarskimi edyktami, budziły głównie niepokój, a to, że nie zaprzatając sobie głowy pytaniem o zdanie wyborców, budował swoją reprezentację w parlamencie poprzez rekrutację ludzi z innych ugrupowań, dla uczestników Goken Undō było po prostu nie do zaakceptowania.

Działalność ruchu wygasła wkrótce po dymisji Katsury, ale opisane w tym artykule wydarzenia zostawiły trwałe ślady w japońskiej polityce. W pewnym sensie czarny scenariusz Ozakiego i Inukaia ziścił się, kiedy nowy gabinet, utworzony przez admirała Yamamoto Gonbee (1852–1933) z Satsumy, został poparty przez Seiyūkai, a Hara i Matsuda odzyskali swoje stanowiska ministrów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości. Ozaki, rozczarowany odnowieniem współpracy partii z burokratami, opuścił jej szeregi. Odszedł również Saionji, który wziął na siebie odpowiedzialność za zignorowanie przez posłów Seiyūkai woli cesarza. Nowym prezesem partii został Hara.

Katsura zmarł w październiku 1913 r., ale jego partia pozostała na arenie politycznej, na trwałe odbierając Kokumintō status drugiej siły w parlamencie. Dōshikai (oraz jego kolejne wcielenia: Kenseikai i Minseitō), stało się jednym z głównych ugrupowań w późniejszym okresie tzw. demokracji okresu Taishō.

BIBLIOGRAFIA

- Ariyama Teruo, *Kindai Nihon jānarizumu no kōzō*, Tōkyō Shuppan, Tōkyō 1995.
- Banno Junji, *Taishō seihen*, Minerva Shobō, Kyōto 1994.
- Hara Takashi, *Hara Takashi nikki*, t. 3, ed. Hara Keiichirō, Fukumura Shuppan, Tōkyō 1981.
- Isa Hideo, *Ozaki Yukio den*, Ozaki Yukio Den Kankōkai, Tōkyō 1951.
- Kobayashi Michihiko, *Katsura Tarō*, Minerva Shobō, Kyōto 2006.
- Koyama Kango, *Koyama Kango nikki*, Keiō Tsūshin, Tōkyō 1955.
- Lone Stewart, *Army, Empire and Politics in Meiji Japan*, Macmillan, Basingstoke 2000.
- Mytko Janusz, *Dai 3ji Katsura naikaku no seiritsu to Kensei Yōgo Undō no hottan*, „20 Seiki Kenkyū” 2009, nr 10.
- Najita Tetsuo, *Hara Kei in the Politics of Compromise, 1905–1915*, Harvard University Press, Cambridge 1967.
- Ōta Masao (red.), *Demokurashii no shisō to genjitsu*, Hōritsu Bunkasha, Kyōto 1985, s. 99–103.
- Ozaki Yukio, *Ozaki Gakudō zenshū*, Ozaki Gakudō Zenshū Hakkōkai, Tōkyō 1962.
- Ozaki Yukio, *Ozaki Yukio shi danwa sokki*, w: Hirose Yoshihiro (red.), *Seiji danwa sokki roku*, t. 2, Yumani Shobō, Tōkyō 1998.
- Pałasz-Rutkowska Ewa, *Cesarz Meiji (1852-1912). Wizerunek władcy w modernizowanej Japonii*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Pałasz-Rutkowska Ewa, *General Masaki Jinzaburō and the Imperial Way Faction (Kōdōha) in the Japanese Army 1932–1936 – Part One*, „Analecta Nipponica” 2014, nr 4.
- Sakurai Ryōju (red.), *Rikken Dōshikai shiryōshū*, t. 4, Kashiwa Shobō, Tōkyō 1991.
- Sakurai Ryōju, *Taishō seiji shi no shuppatsu*, Yamakawa Shuppansha, Tōkyō 1997.
- „Taiyō” 1912, nr 10.
- Takekoshi Yosaburō, *Takekoshi Yosaburō shi danwa sokki*, w: Hirose Yoshihiro (red.), *Seiji danwa sokki roku*, t. 7, Yumani Shobō, Tōkyō 1999.
- „Tōkyō Nichinichi Shinbun” 1912, nr 12961.
- Yamamoto Shirō, *Taishō seihen no kisoteki kenkyū*, Ochanomizu Shobō, Tōkyō 1970.
- Wakatsuki Reijirō, *Danshaku Wakatsuki Reijirō danwa sokki*, w: Hirose Yoshihiro (red.), *Seiji danwa sokki roku*, t. 8, Yumani Shobō, Tōkyō 1999.
- Washio Yoshinao (red.), *Inukai Bokudō shokanshū*, Okayama Ken Kyōdo Bunka Zaidan, Okayama 1992.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Dai Nihon Yūbenkai (red.), *Ozaki Yukio shi dai enzetsushū*, Dai Nihon Yūbenkai, Tōkyō 1925, <http://dl.ndl.go.jp/> [14.11.2016].
- Inukai Tsuyoshi, *Bokudō seironsū*, red. Kawasaki Katsu, Bunkaidō Shoten, Tōkyō 1913, <http://dl.ndl.go.jp/> [14.11.2016].
- Nagashima Ryūji, *Seikai hiwa*, Heibonsha, Tōkyō 1928, <http://dl.ndl.go.jp/> [14.11.2016].
- Okazaki Kunisuke, *Kensei kaikoroku*, Fukuoka Nichinichi Shinbunsha Tōkyō Renrakubu, Tōkyō 1935, <http://dl.ndl.go.jp/> [14.11.2016].